

INDIKATORI EKONOMIČNOSTI KORIŠĆENJA KAPACITETA U FUNKCIJI TRŽIŠNOG POZICIONIRANJA

THE COST-EFFECTIVENESS INDICATORS OF USING THE CAPACITY AS A FUNCTION OF THE MARKET POSITIONING

Mr Đidić Zekija

Rezime: *Ekonomičnost je parcijalni izraz mezoekonomskog kvaliteta posmatran sa stanovišta trošenja elemenata proizvodnje. Princip ekonomičnosti zahtijeva ostvarivanje određene proizvodnje sa što manjim trošenjem elemenata proizvodnje. Trošenje u procesu reprodukcije izražava se naturalno u vidu fizičkih utrošaka elemenata proizvodnje i finansijski u vidu troškova. Ekonomičnost može biti naturalno i finansijski izražena. Podsystem ekonomičnosti prekriva, pored proizvodne i sferu razmjene. Proizvodna sfera, a posebno razmjenska je odgovorna za ekonomičnost. Racionalnim trošenjem elemenata proizvodnje, stvaraju se uslovi za ostvarivanje veće akumulacije viška sredstava. U podsistemu ekonomičnosti, rezultati su tretirani kao fizički proizvod (Q) i ukupan prihod (C), a ulaganja kao utrošci (U) i troškovi (T).*

Ključne riječi: *ekonomičnost, naturalni utrošak, finansijski trošak, ukupan prihod.*

Abstract: *The cost-effectiveness is a partial expression of the mezoeconomic quality seen from the standpoint of spending the production elements. The principle of the cost-effectiveness requires the realization of a certain production with minimal spending the elements of production. Spending in the process of reproduction is naturally expressed in the form of physical consumption of the elements of production and financially in the form of costs. The cost-effectiveness can be expressed naturally and financially. The subsystem of the cost-effectiveness covers, apart from the sphere of production, the sphere of exchange. The rational use of the elements of production, creates the conditions for achieving the higher accumulation of the surplus of funds. In the subsystem of the cost-effectiveness, the results were treated as a physical product (Q) and total income (C), and the investment as consumptions (U) and costs (T).*

I.OBJEKTIVNI I ORGANIZACIONI FAKTORI EKONOMIČNOSTI

Faktori od kojih zavisi ekonomičnost dijele se na objektivne i organizacione. Objektivni faktori ekonomičnosti su društveni i tehnički.

Društveni faktori ekonomičnosti su:

- tržišne cijene sredstava za proizvodnju,
- prosječne zarade po jedinici rada,
- tržišne cijene vlastitih proizvoda.

Tehnički faktori ekonomičnosti su sva ona dejstva koja utiču i na produktivnost a to su:

- karakteristika proizvoda,
- karakteristika tehnološkog procesa,
- karakteristika sredstava za rad,
- karakteristika materijala,
- uslovi radne sredine,
- obim proizvodnje,
- oblik organizacije rada,
- nivoi organizacije i slično.

Organizacioni (subjektivni) faktori ekonomičnosti predstavljaju odstupanja od društvenih i tehničkih uslova proizvodnje.

U ove faktore spadaju:

- odstupanja konkretnih nabavnih od tržišnih cijena sredstava za proizvodnju,
- odstupanja konkretnih prodajnih od tržišnih cijena vlastitih proizvoda,
- nepotpuno korištenje kapaciteta,
- kvar, lom, škart i prekomjerni kalo materijala,
- odstupanje od tehnički propisanog režima održavanja sredstava za rad,
- odstupanje od optimalnog asortimana,
- odstupanje od standardne kvalifikovanosti,
- nestimulativnost raspodjele i nagrađivanja,
- neadekvatna organizacija rada i slično.

Cilj utvrđivanja i klasifikacije relevantnih faktora ekonomičnosti u poslovnom sistemu je da obezbjedi odgovarajući sistem informacija radi preuzimanja mjera poslovne politike za izmjenu neodgovarajućih uslova proizvodnje, odnosno mjera organizacione prirode za minimiziranje ili eliminisanje subjektivnih slabosti.

Izražavanje i mjerenje ekonomičnosti : ako se proizvodnja odvija isključivo pod uticajem objektivnih faktora, prirodni izraz ekonomičnosti je¹ :

$$Eu = \frac{Q}{M + I + L}$$

gdje je :

Eu = objektivno uslovljena ekonomičnost;

M, I, L = objektivno uslovljeni troškovi elemenata proizvodnje (materijala, sredstava za rad i radne snage).

Usljed organizacionih propusta stvarna ekonomičnost troškova je niža od objektivno uslovljene.

$$Eu = \frac{Q}{(M + I + L) + (m + i + 1)}$$

Gdje je:

(m + i + 1) = organizaciono uslovljeno povećanje troškova elemenata proizvodnje,

Cjenovni izraz objektivno uslovljene ekonomičnosti je:

$$E = \frac{C}{T}$$

gdje je²⁰²:

C = objektivno uslovljena vrijednost proizvodnje,

T = objektivno uslovljeni troškovi.

S obzirom na to što je:

$$C = Q \cdot Cq, \text{ a } T = U \cdot Cu,$$

Ekonomičnost je jednaka:

$$E = \frac{Q \cdot Cq}{U \cdot Cu}$$

Otklanjanje uticaja promjena tržišnih cijena na veličine C i T, a time i na pokazatelj ekonomičnosti, obezbjeđuje se standardnim cijenama (Cqσ) te je :

$$E = \frac{Q \cdot Cq}{U \cdot C u \sigma}$$

²⁰² Grupa autora (redakcija Kukoleća S., Kostić Ž.), *Ekonomika preduzeća, Beograd, 1992. str. 346*

odnosno:

$$E = \frac{Q \cdot Cq\sigma}{M \cdot Cm\sigma + L \cdot Cl\sigma + I \cdot Ci\sigma}$$

Stvarna ekonomičnost je niža od objektivno uslovljene, zbog organizacionih propusta u korištenju objektivnih uslova proizvodnje,

i ona je:

$$E = \frac{Ovp}{Tr}$$

pri čemu je:

E = stvarna ekonomičnost,

Ovp = ostvarena vrijednost proizvodnje, odnosno realizacija proizvodnje po konkretnim prodajnim cijenama,

Tr = stvarni troškovi.

Uticaj organizacionih propusta očit je iz razvijenog obrasca stvarne ekonomičnosti:

$$E = \frac{(Q - q) \cdot (Cq + cq)}{(M + m) \cdot (Cm + cm) + (I + i) \cdot (Ci + ci) + (L + l) \cdot (Cl + cl)}$$

Kad se uzmu u obzir komponente nabavnih cijena, tada se vidi da je ekonomičnost uslovljena konkretnim cijenama sredstava za proizvodnju i zaradama ravna

$$E = \frac{V}{M(Cm \pm cm) + I(Ci \pm ci) + L(Cl \pm cl)} ;$$

Organizacione sposobnosti nabavne službe mogu biti iznad ili ispod prosječnih. Na primjer u oblasti tekstilne industrije.

Gdje je:

q = organizaciono uslovljeno smanjenje obima proizvodnje ispod objektivno uslovljenog;

Cq = tržišna cijena vlastitih proizvoda;

cq = organizaciono uslovljeno odstupanje konkretnih prodajnih od tržišnih cijena vlastitih proizvoda;

Cm = tržišna cijena materijala;

cm = organizaciono uslovljeno odstupanje konkretnih od nabavnih cijena materijala;

Cl = tržišna cijena sredstava za rad;

ci = organizaciono uslovljeno odstupanje konkretnih od nabavnih cijena sredstava za rad;

Cl = prosječna društvena zarada po jedinici rada;

Cl = organizaciono uslovljeno odstupanje konkretnih od prosječnih zarada po jedinici rada.

Ekonomičnost se može posmatrati i kao izraz akumulativne sposobnosti, odnosno²⁰³ :

$$E = \frac{Tm + Ti + Tl + Ds + D\delta}{Tm + Ti + Tl} = 1 + \frac{Ds + D\delta}{Tm + Ti + Tl}$$

Gdje je :

Tm = troškovi materijala,

Ti = troškovi sredstava rada,

Tl = troškovi radne snage,

Dl = zarada – plata (uslovno je ravan Tl),

Ds + Dδ = profit.

²⁰³ Berberović Š., Jelić M. :Menadžment malih i srednjih preduzeća, Banja Luka, 2005., str. 230

Zbog problema u vezi sa kvantitativnim utvrđivanjem pojedinih elemenata u pojedinim obrascima preporučuje se iskazivanje ekonomičnosti na sljedeći način:

$$E = \frac{T}{T + t} \quad \text{ili} \quad E = \frac{1}{1 + tt}$$

gdje je :

T = objektivno uslovljeni troškovi,

T = organizaciono uslovljeni troškovi,

Tt = organizaciono uslovljena promjena troškova po jedinici objektivno uslovljenih troškova,

tt = ($\frac{t}{T}$) odnosno, po jedinici objektivno uslovljene cijene koštanja.

Ekonomičnost u dinamici je :

$$Eu = \frac{1}{1 \pm Ttk};$$

Pri čemu je:

Eu = ekonomičnost u drugom periodu;

Ttk = objektivno uslovljena promjena troškova po jedinici cijene koštanja od prvog do drugog perioda;

Kt = koeficijent promjene troškova od prvog do drugog perioda;

Kq = koeficijent promjene obima proizvodnje od prvog do drugog perioda.

ZAKLJUČAK

S obzirom na zakonit proces supstitucije živog minulim radom i prevage fiksnih nad varijabilnim troškovima, nužno je što bolje koristiti kapacitete i u tom cilju sprovesti potrebne organizacione mjere. Ekonomski je opravdano korišćenje kapaciteta na onom stepenu na kome je ekonomičnost najveća. To je obim proizvodnje na kome se postižu najniži troškovi po jedinici rada.

Cilj utvrđivanja i klasifikacije relevantnih faktora ekonomičnosti u poslovnom sistemu je da obezbjedi odgovarajući sistem informacija radi preduzimanja mjera poslovne politike za izmjenu neodgovarajućih uslova proizvodnje, odnosno mjera organizacione prirode za minimiziranje ili eliminisanje subjektivnih slabosti.

LITERATURA

Adižes I.: Životni ciklus preduzeća, Privredni pregled , Beograd 2001.

Babić M., Stavrić B. : Organizacija preduzeća, KIY Centar, Beograd, 2001.

Berberović Š., Stavrić B.: Troškovi i poslovna politika preduzeća, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 1990.

Berberović Š., Beus – Šunjić M.: Ekonomika Preduzeća, Ekonomski fakultet, Banja Luka- Sarajevo, 2005.

Berberović Š., Jelić M. :Menadžment malih i srednjih preduzeća, Banja Luka, 2005., str.230.

Berberović, Š., Jovičić, J.: Teorija i metodologija troškova, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 2007.

Kukoleča S., Kostić Ž.: Ekonomika preduzeća, Beograd, 1992.